

HÓFADYNNUR Í DÖLUM

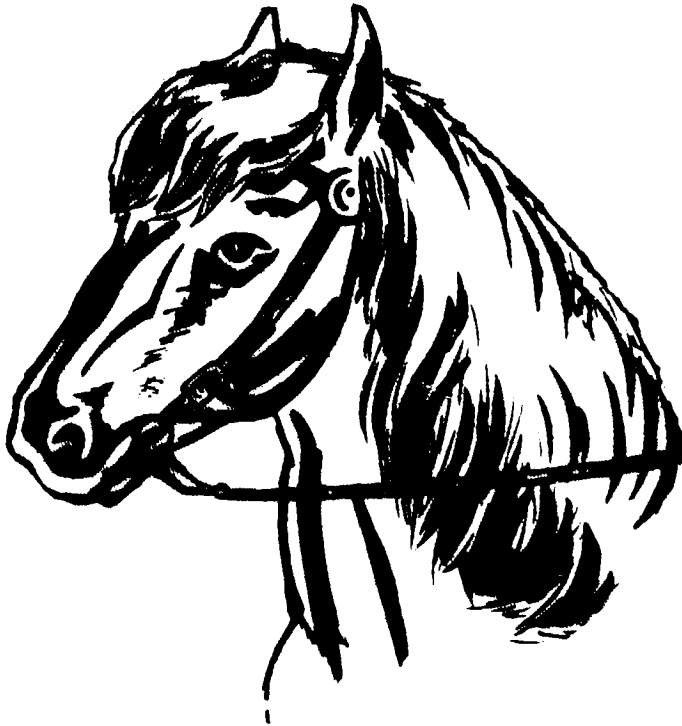

Hestamannafélagið GLAÐUR Dalasýslu
60 ára
1928 – 1988

HÓFADYNNUR Í DÖLUM

EINAR KRISTJÁNSSON TÓK SAMAN

Hestamannafélagið GLAÐUR Dalasýslu
60 ára
1928 – 1988

FORMÁLI

Á aðalfundi Glæðs 1987 var samþykkt tillaga þess efnis að rita skyldi og gefa út sögu félagsins á 60 ára afmæli þess. Það er enda vel við hæfi á tímamótum sem þessum að minnast þess með slíkum hætti. Til þessa verks var ráðinn Einar Kristjánsson fv. skólastjóri og er það, sem hér birtist afrakstur mikillar vinnu af hans hálfu því að á 60 árum er farið að fyrnast yfir margt sem lýtur að sögunni og fella þarf saman mörg minningarbrott til þess að úr verði heilstætt verk. Á Einar miklar þakkir skildar. Það er von mín að það sem hér birtist verði talið þess virði að það sé varðveitt en falli ekki í gleyskunnar dá.

60 ár er langur tími í sögu hvers félags og er öllum hollt að fá örlitla innsýn í þær aðstæður, sem frumkvöðlar félagsins bjuggu við. Á þeim árum sem liðin eru frá því Glæður var stofnaður, hefur þjóðin gengið í gegnum gífurlegar breytingar og hlutverk hestsins hefur gjörbreyst. Áður var hesturinn manninum nauðsynlegur vegna vinnu og samgangna en er nú aðallega hafður til skemmtunar og lífsfyllingar þeim er tekið hafa hestabakteríuna.

Í þessari samantekt er reynt að varpa ljósi á það hvers vegna menn stofnuðu hestamannafélag og má því segja, að hér sé einnig rituð saga hestamennsku í Dölum á þessari öld. Hestamannafélagið Glæður er annað elsta hestamannafélagið á landinu og hefur allt frá fyrstu tíð verið virkt í hestamennskunni og í félagsmálum hestamanna. Það er von mín að þeir sem áhrif hafa á sögu félagsins á komandi árum haldi áfram á þeirri braut, sem mörkuð hefur verið og vinni stöðugt að þeim markmiðum, sem félagið setti sér í upphafi.

Ritað í september 1988

Kristján Gíslason formaður.

EFNISYFIRLIT

<i>Formáli</i>	3
I.	
Af sögunnar spjöldum	5
<i>Inngangur</i>	5
Land og leiðir	8
II.	
Hófadynur í Dölum	14
„ <i>Allra hesta bestur.</i> “	14
Hestur franska prinsins	14
Folaldahópur Ásmundar prests	14
„Hnakkberinn minn, sem að unni ég mest.“	17
Álfatraða-Bleikur	19
Harrastaða-Skjóni	19
Hestar og hestamenn í Suðurdölum	22
Setið hjá Sauðafellsbræðrum og Óskari Bjartmarz	26
Ættmóðirin í Kirkjuskógi	33
Litfóróttu hrossin á Þorbergsstöðum	36
Kappreiðar á fyrri árum	38
III.	
Stofnun Glæðs	40
<i>Hestaþingin</i>	43
Stjórn og starfshættir	52
Jarðakaup og aðrar framkvæmdir Glæðs	58
Tamningastöðvar	61
IV.	
Ungir og aldnir segja frá	66
<i>Par hefur hestamennskan legið í blóðinu</i>	66
„Hýrgaður ég hesti renndi . . .“	70
Unglingastarfið	74
Viðtal við Friðriku A. Sigvaldadóttur	76
Viðtal við Íris Hrund Grettisdóttur	78
Skrá um verðlaunagripi	81

I. AF SÖGUNNAR SPJÖLDUM

INNGANGUR

Saga hestsins er samofin lífi þjóðarinnar gegnum allar aldir. Í flestum Íslendingasögum koma hross við atburði. Líf fólksins í gleði og sorg var að hálfu á hestbaki. Íslenska þjóðveldið með Þingvelli að þingstað stóð á fótum hestsins.

Oft var í túni
teiti meiri,
þás minn Sigurðr
söðlaði Grana

Svo var Guðrún Gjúkadóttir látin segja forðum. Sagan af Sigurði Fáfnisbana og Grana hesti hans er ein rismesta harmsaga í Eddukvæðum en hesturinn Grani frægastur allra norrænna hesta að fornu og nýju. Þannig kom til landsins með hinum fyrstu hestum hlutdeild þeirra í ódauðlegum arfi norrænna manna.

Samband manns og hests, eins og það birtist höfundi Sigurðarkviðu Fáfnisbana er elsta heimild um þau efni. Enginn veit nafn höfundar né listaverksins, en þótt það sé ofið ævintýrklæðum er kjarni þess jafn ferskur og sannur enn í dag.

Og enn kvað Guðrún Gjúkadóttir:

Gekk ek grátandi
við Grana ræða,
úrughlýra
jó frák spjalla.
Hnipnaði Grani,
drap í gras höfði
jór þat vissi
eigendur né lifðut.

Segja má að aftan úr grárri forneskju berist okkur þarna vitneskjan um það nána, tilfinningalega samband, er frá örófi alda hefur verið milli manns og hests. Stendur svo enn í dag. – Oft er í vísum og ljóðum slegið á strengi gleðimála í fylgd göfugra hrossa. En við eigum líka gamalt viðlag, sem sungið var á hestbaki á öld Sturlunga.

Þórður Andrésson kvað forðum:

„Mínar eru sorgirnar þungar sem blý“

og þá reið hann syngjandi á hesti sínum á vit dauðans.

Á öllum öldum hafa hestarnir verið hluti af lífi og lit náttúrunnar í landinu, rétt eins og blómjurtir og birki, eða fugl í lofti. En á hinn veginn hafa þeir verið ofurseldir hungri og harðrétti, rétt eins og fólkið. Margur veturinn, eða vetrarkaflinn myndaði orðið *hestabani*. Í rúmar ellefu aldir hefur hesturinn deilt kjörum með fólkinu í landinu, verið „þarfasti þjónn“ þess og gleðigjafi. Án hans er erfitt að hugsa sér búsetu í landinu á liðnum öldum.

Víða í fornsögum er getið hrossa. Fyrstu aldir byggðar hafa verið hér tiltölulega fá hross. Meginhluti stofnsins hefur vafalaust flust hingað með landnámsfólki frá Noregi en þó sjálfsagt eitthvað frá Skotlandi og Írlandi. Gera má ráð fyrir fáum hrossum með fyrstu skipum en vafalaust völdum kostagripum.

Íslenski hrossastofninn hlaut að einangrast. Engin vitneskja liggur fyrir um blöndun stofnsins erlendis frá eftir landnám. Hann hefur aðlagast landinu, kostum þess og göllum. Fáar heimildir liggja fyrir um kynbætur hrossa á fyrri öldum, utan þess náttúruúrvals, sem hlýtur að hafa orðið kynslóð eftir kynslóð, að það harðgerðasta lifði en hinn hlutinn féll. Að hinu leyti má hugsa sér, eftir því sem sögur greina frá, að frásagnir um stóðhrossagjafir og vígahesta bendi til kynbóta.

Í Laxdælu (Fornritafélagsgútg. 1934) segir ágæta vel frá gjöf stóðhrossa. Bolli Þorleiksson vildi gefa Kjartani Ólafssyni valin stóðhross þegar þeir Hjarðhyllingar sátu haustboð Ósvífurs að Laugum.

„Bolli átti stóðhross þau, er best voru kölluð, hestrinn var mikill ok vænn ok hafði aldregi brugðisk at vígi, hann var hvítr að lit og rauð eyrun ok toppinn. Þar fylgdu þrjú merhryssi með sama lit sem hestrinn. Þessi hross vildi Bolli gefa Kjartani en Kjartan kvask engi vera hrossamaðr ok vildi eigi þiggja.“

Snemma á 12. öld gaf Þorgils Oddason á Staðarhóli í Saurbæ Hafliða Mássyni á Breiðabólstað stóðhross til sáttrausts. – Hestavíg voru algengt skemmtiatriði á héraðssamkomum fyrri tíma og stundum var sérstaklega til þeirra stofnað. Vígahesta varð að ala vel til að þeir yrðu orkumiklir. Þeir þurftu að hafa mýkt og lipurð en vera þó harðgerðir og skapmiklir. Stóðhross þóttu hinar bestu vingjafir meðal höfðingja. Stóðhestarnir voru látnir ganga á einangruðum afréttardölum, oft með 2 – 4 hryssum. Oft voru hrossin í sama lit og búin svipuðum eiginleikum, þeim, er mestu þótti varða á þeirri tíð.

Fjöldi hrossa um 1703 var tæp 27 þúsund. Í byrjun Móðuharðindanna 1783 var talan komin upp í 36 þúsund, en hrapaði niður fyrir 9 þúsund 1784, enda segir frá því að sums staðar varð ekki komið líkum til greftrunar sökum hrossafæðar.

Um almenna notkun hrossa þarf ekki að fjölyrða hér.

Hesturinn bar fólk og flutning um landið þvert og endilangt, hann dró sleða á ísum, vögur og viðardrögur um fjöll og heiðar og að síðustu bar hann hvern og einn til þeirra hinsta hvílustaðar.

Fáir hafa flutt hlýlegri og sannari kveðju til íslenska púlshestsins en Kristján Samsonarson frá Bugðustöðum þegar hann sagði:

Af þér gagnið greiðist flest,
gang þótt bragnar lái,
þú hefur vagni vanist mest
vinur sagnafái.

Margir geta líka tekið undir með Guðmundi Inga Kristjánssyni á Kirkjubóli og sagt:

Forlög þjóðar, fáks og manns,
fótspor saman undu, –
Íslending og hestinn hans
heillastrengjum bundu.

En þrátt fyrir allt hið sýnilega framlag hestsins í lífsafkomu fólksins í þessu landi, þá skyldi aldrei gleymt vináttu hests og manns – hinu tilfinningalega sambandi. Ótaldar eru þær stundir unaðar og gleði, sem í slíku samfélagi hafa lyft lífi margra í æðra veldi, hátt yfir hverdagslegt strit í harðbýlu landi. Sá þátturinn er ráðandi nú til dags í allri hestamennsku og hann þarf að rækta, ekki síður en gangsnilli og leikjaprautir. Samskipti við hesta er hollt veganesti ungu fólki, uppeldisþáttur, sem ekki verður sóttur inn fyrir skóla-veggi.

LAND OG LEIÐIR

Stundum hefur verið haft á orði að Dalasýsla hafi verið með einangruðustu héruðum landsins. Má vera að svo hafi verið á köflum. Sannleikurinn er hins vegar sá, að fleiri leiðir lágu

Sigurdör Jónsson í Lækjarskógi situr á rauðbleikri hryssu, sem var formóðir skeiðhestsins *Vals*, sem tók 1. verðlaun á skeiði á Þingvöllum 1930. Valur var frá Saurum í Laxárdal. Ljós. Jón Guðmundsson, Ljárskógum.

áður inn og út úr sýslunni, en nú er. Það var meðan hesturinn var eina samgöngutækið á landi. Verða nú nefndar helstu leiðir er áður voru farnar á hestum.

Landleiðin til Stykkishólms ef komið var úr Laxárdal, eða þar fyrir vestan, lá um Lækjarskógsfjörur, Vestliðaeyri og út Skógarströnd, ef farin var norðurleiðin út Snæfellsnes. Óviða í Dölum var hægt að taka lengri skeiðspretti en eftir Vestliðaeyri. – Í ferðabók Ebenezer Henderson frá því um 1814 – 1815, segir á þessa leið þegar lýst er leiðinni inn í Dali:

„. . . Eftir að við komum niður að Hvammsfirði, batnaði vegurinn stórlega, en hann hafði verið mjög grýttur. Þó varð hann enn þá betri eftir að við vorum komnir framhá steini þeim, er sýnir mörkin milli Dalasýslu og Snæfellsnessýslu. Skammt upp frá sjónum sýndi fylgdarmaður minn mér hvar verið höfðu Írabúdir, en þar höfðu áður fyrr haft aðsetur kaupmenn þeir, er komu frá Norður-Írlandi.“ Hér á Henderson við Vestliðaeyri.

Ef farið var til skreiðarkaupa út undir Jökul, var jafnaðarlega farinn svonefndur Fossavegur uppfrá bænum Dunki í Hörðudal og þá komið niður í Hnappadal og síðan lá leiðin út Nesið sunnanvert. Einnig fóru sumir utar yfir fjallgarðinn í slíkum ferðum – yfir svonefnda Rauðamelsheiði og er þá komið niður í utanverðan Hnappadal.

Stundum var farið yfir svonefndan Svínbjúg. Er þá farið fram Selárdal, meðfram ánni Skraumu. Inn úr Selárdal liggur leiðin eftir Burstardal og upp úr honum og yfir Bjúginn. Er hann grýttur hæðarhryggur og deilir vötnum milli Dala og Mýra. Af hrygg þessum er komið niður að Hítarvatni og Hítardal.

Nokkru austar liggur alkunn leið um Sópandaskarð. Var sú leið fjölfarin fram yfir Sturlungaöld og engu síður en Brattabrekka. Leið þessi liggur um Hörðudal og inn Laugardal til suðvesturs. Hár fjallhryggur er milli dalanna, Laugardals að norðan en Langavatnsdals að sunnan og ber nafnið Sópandaskarð. Þegar komið er niður í Langavatnsdal liggur leiðin áfram niður í Borgarhrepp á Mýrum.

Arni Jónsson, bóndi á Laugum í Hvammssveit, f. 1834, d. 1909. Hann var laginn tamningamaður og tamdi þennan gráa hest, sem Þuríður Bæringsdóttir frá Laugum átti. Ljósmyndari óþekktur, en myndin er frá aldamótum.

Þekktasta leiðin milli Borgarfjarðarbyggða og Dala var að sjálfsgöngu um Bröttubrekku eins og víða er getið í sögum og við þekkjum í dag. En áður fyrr lá reiðvegurinn allmiklu austar en nú er. Hin eiginlega Brattabrekka er fjallhryggur milli dalanna Suðurárdals að vestan en efsta hluta Bjarnadals að austan.

Það er sú eiginlega Brattabrekka, sem vegurinn nú dregur nafn sitt af.

Milli Reykjadal í Miðdölum og Sanddals inn af Norðurárdal hefur oft verið farið á hestum, enda stutt milli daladraga. Var löngum farin þessi leið með fjárrekstra að hausti og þess utan hefur hún verið farin fram á þennan dag.

Milli Dala og Hrutafjarðar lá fjölfarin vegur um Haukadalsskarð. Enginn vafi liggur á um það, að þá leið hafa Norðlendingar farið, ef þeir ætluðu út á Snæfellsnes eða í Suðurdali. Getið er ferða skólapilta og vermannna, er stundum fóru fremur Haukadalsskarð en Holtavörðuheiði, enda hvergi styttri leið milli bæja en þar. Farandfólk valdi þessa leið ef það sótti út á Snæfellsnes. Lifa enn þá sögur og frásagnir af ferðahópum þessum.

Laxárdalsheiði milli Hrutafjarðar og Laxárdals hefur verið fjölfarin frá upphafi byggðar. Segir í Laxdælu frá flutningum Þorkels Eyjólfssonar er hann hugðist byggja Helgafellskirkju. Viðurinn hafði verið settur á land norður í Hrutafirði sumarið áður en Þorkell hugðist hefja kirkjasmíðina á Helgafelli. Segir í sögunni að hann hafi starfað að flutningum frá því eftir jól og allt fram á langaföstu. Hafði verið safnað hestum í nágrenni við Ljárskóga og viður síðan fluttur á 20 hestum að norðan og suður á Ljáeyri fyrir landi Ljárskóga. Beið þar ferja mikil er átti Þorsteinn bóndi í Ljárskógum, frændi Þorkels. Það var svo á leiðinni út til Helgafells að Þorkell drukknaði og þeir 10 saman á ferjunni, en sagt er að þessi atburður hafi orðið árið 1026.

Sölvamannagötur lágu upp úr Hrutafirði og þvert yfir fjall allt til Svínadal. Mjög er nú á huldu hvar þær hafa legið á fjallinu, enda skerast þarna ýmsar gamlar götur, svo sem á Hólmatvatnsheiði, sem var farin upp úr Bakkadal og á niðurbæi í Laxárdal, Hálsagötur, milli Hvammssveitar og frambæja í Laxárdal og loks leiðin yfir Gaffellsheiði, upp úr Bitru til Hvammssveitar og Laxárdals. Áður en mæðiveiki fór að herja á sauðfé og varnargirðingar slitu ýmsar fornar reiðleiðir, fóru réttarmenn, t.d. úr Hvammssveit alltaf um Gaffellsheiði til Snartatunguréttar í Bitru. Frásagnir eru líka um ferðir manna með viðardrögur yfir heiðina á fyrri tíð.

Upp úr Gilsfirði lágu þrjár kunnar leiðir norður um. Var það annars vegar Snartatunguheiði yfir í Bitru og Krossárdalur, er einnig liggur í utanverða Bitru. Eru þarna enn í dag glöggar reiðgötur, sem að sunnanverðu liggja upp frá túninu

á Kleifum. Hins vegar var þriðja leiðin úr Gilsfirði yfir Steinadalsheiði og norður í Kollafjörð. Er sú leið bílfær yfir hásumarið, enda kunn sérleyfisferð um skeið.

Meðan verslun stóð í Skarðsstöð (1883 – 1911) var farin fjalleiðin úr ofanverðri Hvammssveit, upp úr Sælingsdal eða Skeggjadal og komið niður í Búðardal eða Hvarfsdal á Skarðsströnd.

Á söguöld var ekki síður farin Sælingsdalsheiði en Svínadalur milli Saurbæjar og Hvammssveitar. Það votta m.a. nokkrar frásagnir í Sturlungu o.v.